Yoqut tili

Vikipediya, ochiq ensiklopediya

Saxa (yoqut) tili — turkiy tillarning sharqiy tarmogʻiga mansub til; Rossiya Federatsiyasining Saxa Respublikasida, qisman Amur, Magadan, Saxalin viloyatlarida, Taymir va Evenk muxtor viloyatlarida tarqalgan. Yoqut tilida 430 mingdan ortiq kishi soʻzlashadi (1993). Markaziy, vilyuy, shimoli-gʻarbiy va taymir sheva guruxlari farqlanadi. Morfologiyasi agglyutinativ harakterda boʻlib, sonlar, olmoshlar hamda kelishiklar boʻyicha boshqa turkiy tillardan bir kadar farqlanadi. Leksikasida oʻz fonetik qiyofasini saqlab qolgan moʻgʻulcha oʻzlashmalar, shuningdek, evenk va rus tilidan kirgan soʻzlar koʻplab uchraydi.

Yoqut tili	
Milliy nomi	Саха тыла
Mamlakatlar	Rossiya
Rasmiylik holati	Saxa Respublikasi
Soʻzlashuvchilarning umumiy soni	450 140 (2010)[1]
Turkumlanishi	
Til oilasi	Oltoy
Alifbosi	kirill
Til kodlari	
ISO 639-1	-
ISO 639-2	sah
ISO 639-3	sah

Mundarija

Tarqatish va tashuvchilar soni

Koʻp qismi Saxa Respublikasida, oz qismi esa Krasnodar, Xabarovsk oʻlkalarida, shu bilan birga Amur, Irkutsk, Magadan Chita viloyatlarida istiqomat qiluvchi (umumiy soni 450 140), oʻzlarini saxa deb biluvchi yoqut xalqining milliy, adabiy, davlat tili. Bu til boshqa turkiy tillarga qaraganda oʻzgachadir. 1818-20 yili missionerlar yoqut tiliga alifbo kiritdi. Biroq yoqutlar 1929-39 yili Lotin alifbosini, 1939-yildan buyon esa kirill alifbosini foydalanib keladi. Adabiy tilining shakllanishiga Yoqutlarning markaziy tumanlarining turgʻunlarining ogʻzaki yili asos boʻldi.

Yozish

Yoqut tilining umumxalq yozuvi 1922 yilda S.A.Novgorodov tomonidan yaratilib, 1924 yilda takomillashtirilgan; 1929 yildan lotin grafikasi asosidagi, 1939 yildan esa rus grafikasi asosidagi yozuvga almashtirilgan. Adabiy til Saxa Respublikasining markaziy hududidagi soʻzlashuv tili asosida rivojlangan.[2]

А а	Б б	В в	Г г	Ҕ ҕ	Д д	Дь дь	Е е
Ё ё	Ж ж	З з	И и	Й й	К к	Л л	М м
Н н	Ҥ ҥ	Нь нь	О о	Ө ө	П п	Р р	С с
Һ һ	Т т	У у	Ү ү	Ф ф	Х х	Ц ц	Ч ч
Ш ш	Щ щ	Ъ ъ	Ы ы	Ь ь	Э э	Ю ю	Я я

Grammatika

Olmosh

Birlikda	Ko'plikda
мин	биһиги
эн	эһиги
кини	кинилэр

Son

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
нуул	биир	икки	үс	түөрт	биэс	алта	сэттэ	аҕыс	тоҕус	уон			
	11	20	30	40	50	60	70	80	90	100	1000	10000	1000000
	уон биир	сүүрбэ	отут	түөрт уон	биэс уон	алта уон	сэттэ уон	аҕыс уон	тоҕус уон	сүүс	тыһыынча (муҥ)	уон тыһыынча (үтүмэн)	мөлүйүөн

Manbalar

1. Perepis-2010 (http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/demo/per-itog/tab6.xls)
2. Oʻ zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

к · м · т (https://uz.wikipedia.org/w/index.php?title=Andoza:Turkiy_tillar&action=edit) **Turkiy tillar**

Qiya yozuvda oʻlik tillar

Bulgʻor	*Bulgʻor* · Chuvash · *Xun* · *Xazar* · *Turkiy Avar*
Qarluq	*Qadimgi Turkiy* · Ayni[1] · *Xorazmiycha turkiy* · *Chigʻatoy* · Ili Turki · Lop · Uygʻur · Oʻzbek
Qipchoq	Oltoy · Baraba · Boshqird · Qirim tatar[2] · *Kuman* · *Fergana Kipchak* · Qorachoy-Bolqor · Qaraim · Qoraqalpoq · Qozoq · *Qipchoq* · Qirimchaq · Qoʻmiq · Qirgʻiz · Noʻgʻoy · *Eski Tatar* · Tatar · Urum[2]
Oʻgʻuz	Afshar · Ozarbayjon · Crimean Tatar · Gagauz · Balkan Gagauz Turkish · Xuroson-turkiy · *Old Anatolian Turkish* · *Usmonli turk* · *Pecheneg* [3] · **Qashqay** · Salar · Turk · Turkman · Urum
Argʻu	Xalaj
Uygʻur	Chulim · Dolgan · Fuyü Gïrgïs · Xakas · Shor · Tofa · Tuva · Gʻarbiy Uygʻur · Saxa/Yoqut

[1] Aralashgan (qoʻshma) til. [2] Shuningdek Oʻgʻuz. [3] Munozarali

Ushbu maqolada Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi (2000-2005) maʼlumotlaridan foydalanilgan.